

پۆشنهگهرييا فهقى قادري هه مه وهندي د ئه دهبي كورديدا

دولت محمد أحمد

پشكا زمانى كوردى ، فاكولتيا زانستين مروّفايه تى، زانکۆيا زاخۆ، ههريما كوردستانى – ئىراق (dawlat.ahmed@uoz.edu.krd)

<https://doi.org/10.26436/2018.6.1.556>

وههگرتن: 2017/10/ په سه نهگرتن: 2018/03 به لاكهن: 2018/03

پۆخته:

ئەفەكۆلینه ده بهارهى (پۆشنهگهرييا فهقى قادري هه مه وهندي د ئه دهبي كورديدا) يه، ژبه ركود بياقى هه مه وههيه و نيشتمانى و شوپه شگيرپيغه فهقى قادري هه مه وههيه خودان شيه نه كا مه زن بو ئه فه ژلايه كيه، ژلايه كيه ديه هه مه په نگيا بارودوخ و په وشا ژيانا وى وهختى يا هوزانفانى ناڤى تيدا ژيايه بويه ئه گهري سهره كيا ناڤى كونا فه كۆليني. گرنگيا فه كۆليني ژقى چهندي دا ديارديت “فه كۆلينه كا كاره كى و ميژوي و شيكاريه ، هه ره سا ئه فه كۆلينه بۆ هه ره كۆله ركه هاريكاره كا باشه د بهاري فه كۆلينا پۆشنه گهري د ئه دهبي كورديدا بگهشتى و فه كۆلينا ئاستى په وشه نه پييا فهقى قادري هه مه وههيه ب تاييه تى كاريكه ت و هه ولا خوه به ده ت.

په يقين سهره كى: پۆشنه گهري، نه ته وهيه و نيشتمانپه ره وهري، ئه ده ب، هوزان، بارودوخ.

1. پيشه كى

1.1. سنورى فه كۆليني:

سنورى فه كۆليني لايه نى پۆشنه گهري فه دگريت د هوزانين فهقى قادري هه مه وههيه.

2.1. پيازا فه كۆليني:

ئەفەكۆلینه ل سهر به نه ماي پيازا وه سفى يا شيكاري هاتيه نه جامدان، هه ره سا ل ديف پيدايه تيا فه كۆليني نه م نه چار ديب به ره پيازا ميژوي زى بچين، كو زمانى نفيسينا به ره مين هوزانفانى پيغهري سهره كينه بۆقى چهندي.

3.1. ئاريسه يا فه كۆليني:

نه بون و كي مييا ژبه ري ده بهاره ي قى بابته تى ئه وين ل به ره ده ستى مه ، ئاريسه يا سهركى و هه ره گرنگ بويه دقى فه كۆليني دا، ژبه رهندي مه ب به ر زانى ئه قى فه كۆليني ب شيوه كى كاره كى (مه يدانى) به ره فه بكه ين بۆ پوهنكرنا پله و چه وانيا وى پۆشنه گهري د هوزانين فهقى قادري هه مه وههيه.

4.1. پيشكين فه كۆليني:

ئەفەكۆلینه ب قى شيوه ل خوارى هاتيه دابه شكرن : كورتيا فه كۆليني : كو كورتيا فه كۆليني ب شيوه كى كورت مه به ست و هه ره فه كۆليني تيدا هاتيه دياركن. ده سپيكا فه كۆليني : ناڤ و نيشانى فه كۆليني و سنورى فه كۆليني و پيازي فه كۆليني و ئاريسه يين فه كۆليني بخوفه دگريت.

پشكا ئيكى : كورتيه ك ژيانا فهقى قادري هه مه وههيه ، پشكى ههنگى بارودوخى كوردستان و كارتىكرنا وى ل سهر ئه ده ب و بزاڤا پوونا كبريا كوردى ل سهر ده مي فهقى قادري هه مه وههيه . پشكا دوى : ديارىكرنا چه وانيا كارتىكرنا ئه وه وشا په وشه نه پيرى و نه ته وهيه ل سهر فهقى قادري هه مه وههيه و په نه گه دانا وان دهوزانين ويدا.

2. كورتيه ك ژيانا فهقى قادري هه مه وههيه

فهقى قادر ناڤى وى بى درست (عه بدلقادر په سول جوامير) ه ، كو سهر ب بابكا چه له بى يا هوزا هه مه وههيه و ل گوندى (قودره ته) يا سهر ب ده قه را بازيان ل سالا (1830ز) دايكويه⁽¹⁾.

فهقى قادر وهكى هه مى هوزانفانين مه يين وى سهر ده مي ب مه ره ما خواندن و ب ده ستفه ئينا نا ئيجازا مه لائى به ره ق مزگه فت و حوجرافه چويه و ده ست ب خواندن كره ، به لى ((ئيجازه دوازه عيلمى مه لايانه وهر نه گرتوه وهك جاران بابووه))⁽²⁾، كه واته فهقى قادر خواندا خو ته مام نه كره و دقوناغا فه قياتى خواندنا خو هيلايه و ((له وانه يه هه ره ئه وازه ينا نه ش بووبته هوى ئه وهى له قه بى ((فهقى)) بۆ خو بيه لته وه وهك نازناو له شيه ري دا به كاري بينى))⁽³⁾.

فهقى قادر ژلايى پله وپايا جفا كيه دناڤ جفا كيدا كه سه كى به رنياس و ژبه نه ماله كا به رنيسا هوزا هه مه وههيه بويه، ئه فه چهنه زى پتر ده ليه بۆ وى په خسانديه كو وهكى مروقه كى سه ركرده ب پيا هوزانين خو پوله كى نه ته وهيه و نيشتمانيا گرنگ ببينيت و گه له ك هشير و زيره ك بويه و ب هويى ل سهر وان بابته و ئاريسين

عوسمانى بون ، فهقى قادر ههلويسست و چارهسەر و بۆچونين خۆ يين تاييبت د هۆزانين خۆدا دهرپريه .

د وي قوناغيدا دۆخهكى وهسا ب سەر كوردستانيدا هاتبو كو ململانى و دوبههكى دناقهرا مير و ميرگههين كوردى چي ببو و ژفى گرنگر ژى دهسهلاتداريا عوسمانى مفايه كا زور ژ وي ململانى وهرگرت و بهردهوام د ههولا لوازكرنا دهسلاتا كورديدا بويه⁽⁹⁾.

بى گومان ئه ف رهوشه ژى كاريگهرييه كا خراپ ل سەر كوردستانى هه بو و كوردستان كه ته دناف دۆخهكى سهخت و دژوار، دهرئه نجامى فى رهوشى ژى تيكشكان و ژنافچونا ميرگههين كوردى بو وهكى ميرگههين ئهردهلان و سوران و بوتان و ب تاييبت ميرگهها بابان كو جه و وارى ژيانا فهقى قادري بول قهزا چه مچمال يا نوكه ، كو كارتيركهنا زور كره سەر تاكين كوردى ب گشتى و رهوشه نير و خودان ههلويسستين تاييبت و گونجاي ب تاييهتى ژوانا ژى فهقى قادري هه مه وهندى بو كو د هۆزانين خۆدا ب پيژهكا زيده هيرشى دكه ته سەر دهسلاتا عوسمانى و ههتا دگههيه وي ئاستى بى هيقي بيت ژ حوكم و ده سهلاتداريا عوسمانيا ل كورد ستانى ب گشتى و ل دهفهرى ب تاييهتى، ئه ف چهنده ئه گهر بويه بۆ وهرارا هزر و وير و ههلويسستا فهقى قادري و بياقى هزركرنا وي بهرفره هتر ليكره ، ئاشكهرايه ((هەر شاعير و ئه ديب و ئه دهب دۆستى كورد پيش سهردهمى بلايوونه وهى ههستى نه ته وهى يهتى له ناو كوردا، شيعرى به كوردى وتبى و ، به لكو هه مه لايهكى كورد كه پيش ئه و سهردهمه به رهه مى ئاييني به زمانى كوردى نووسىيى، نه ته وه دۆستى و ئاره زوى خزمهت كردنى نه ته وه ئه و سه ودايهى خستوه ته ميشكه وه . فهقى قادريش ئه گهر ته نها له ده لاقه ي ژيانى كۆمه لايه تى خوى و خياله كه يه وه بۆى بپوانين، ئه بى بيخه ينه ناو ئه م چوارچيوه يه و دان به بوونى ئه م ههسته له دليدا بنين . خۆ ئه گهر بيتوو وردترو دورتر بپوانين، ناتوانين له بارودۆخى سهردهمى بابانه كان و پيوه ندى هه مه وه ند به بابانه كانه وه، له بلايوونه وهى دهنگ و باسى بزوتنه وه ئازادى خوازه كانى گه لانى عوسمانى و دهنگ دانه وهى سياستى ئه و چهرخه ي له كورد ستانى خواروودا- جيا بكه ينه وه))⁽¹⁰⁾ ئه فه ژلايه كيغه، ژلايه كي ديفه ((به شدارى كردنى هه مه وه نده كانيش ، له وه پاش، له شه ره كانى شيخ مه محمود دا له دژى ئينگليز كه هه موو شاره زايه كى ميژوى ناوچه كه ئاگاي لى يهتى، نيشانه ي بوونى ئه و دهنگدانه وه يه نه ك ته نها له دلى خوينه واريكى وه كه فهقى قادر، به لكو له دهروونى سه رانسهرى خيلى هه مه وه ند دا))⁽¹¹⁾ ، ژبه رهندي ب شيوه كى چالاك دهست ب خه باتا نه ته وهى و نيشتمانى و رهوشه نيرى و جفاكى كرىه و هۆزانين خۆ كرىه په يامه كا سياسى و جفاكى و زانستى بۆ دريژه پيدانا وي خه باتى و پشتى ئه حمه دي خانى د سهردهمى كلاسيكدا د دهفهره كرمانجيا خواريدا بويه سهركيشى

نه ته وه يين نه ته وا خويا كوردى راوه ستيايه و ئارمانجين گه شين بۆ پاشه پوژا ملله تى خۆ ده ستينيشانكره ، هه ردهم به رژه وهنديا نه ته وا خۆ بهرى به رژه وهنديا خويا تاييبت دانايه و دناف هۆزانين خۆدا وهكى شيوه كار و تابلوكاريك رهنگه دانا ژيانا خه لكى وي سهردهمى ب گشتى و هۆزا هه مه وه ندى ب تاييهتى دداته دياركرن وهكى هۆزه ك ژ وان هۆزين خه باتكه رين كورد كو ب دريژا هيبا ميژويا كوردى ده ستبه ردارى مافى خويين نه ته وهى نه بوينه .

هه رچه نده نافبرى ل ده سپيكي دا په يوه ندييه كا باش دگه ل ده سه لاتداريا عوسمانيان هه بويه، به لى پشتى خيانهت و خراپبونا سياسه تا عوسمانيان به رامبه رى مير و ميرگههين كوردى ، فهقى قادري دهست ب خه باتا خويا نه ته وهى كرىه دژى عوسمانيان ب رپيا هۆزانين خۆ⁽⁴⁾ ب به رده وامى و گه له ك تپه نى ئازادى بوويه، ژبه رهندي ((له ماوه ي سالانى 1885-1887 ژيانى دىلى له بهنديخانه كانى كه ركوك و مووسل و به غدا بردۆته سەر))⁽⁵⁾ .

فهقى قادر ل سال (1890) وهغرا دوماه يى دكه ت⁽⁶⁾ و چرايه كا دى د ئه دهبى كلاسيكا كورديدا قه دمريت .

1.2. بارودۆخى كوردستان و كارتيركرنا وي ل سەر ئه دهب و بزافا پووناكيرييا كوردى ل سهردهمى فهقى قادري هه مه وه ندى:

بارودۆخى خراپ و ئالوزا ژيانى ل كوردستانى ل سهردهمى هۆزانان فهقى قادري هه مه وه ندى وه ل هۆزانفانى كرىه كو ئه و بارودۆخ ده وزانين ويدا رهنگه بدهت ههتا وه لى هاتيه هندهك جاران ئه و بارودۆخ بويه ئه گهرى ئاواره يى و ده ربه ده ريبا وي .

ئه گهر ئه م ب شيوه كى هويرتر ل سەر بابيه تى باخفين ، دى بينين كو ئه ف بزوتنه وه پۆشنگه ريبه هه ر ل سهردهمى خانى ل سهدي (17) و (18) بدا ئه ف سيما و تاييه ته منديه پووناكيرييه هه بويه ب تاييبت د به رهه مى (مه م و زين) دا ، كو گه له ك هه لويسستين نه ته وياه تى و هزا نيشتمانپه روه رى و رهوشه نيرى و جفاكى بخۆفه دگريت⁽⁷⁾ .

دناف رپيه وا بزوتنه وا پۆشنگه ريبا كلاسيكيا كرمانجيا خاريدا پشتى ئه حمه دي خانى، فهقى قادري هه مه وه ندى وهكى رپيه رى فى بزوتنه وي بويه و هه لويسست و بۆچونين كاريگه ر و گرنگ بۆ ئه و سهردهمى تيدا ژياى ده رپيه ، ((هه رچه ند به رهه مه كانى فهقى قادر تيكرا به رهه مى ئاييني و كۆمه لايه تى و رازخوانى - به مه به ستى په ند و عيبرت وهرگرتن له پۆزگارن، له م لاو له ولاى ئه و به رهه مانه وه جۆره نيشانه يه كى ههستى نه ته وهى يهتى و نه ته وه په روه رى ده رئه كه وي))⁽⁸⁾ ، كو ب تپيه رپونا ده مه كى بۆ ئيكا دى ئه ف پړۆسه و په يره وه دوباره بويه ف ههتا ئه فۆكه و گرنكى پى هاتيه دان .

دوى ده ميدا رهوشا ميژويا كوردستانى ژ دو بابته تين گرنگ پيكهاتبو ، ئيك ژوان مژيلبونا كوردان ب شه رى دگه ل ئيك و دو، يا ديتر ژى ململانى و شه رى كوردا دگه ل ده سه لاتدار و زله يزي ده فهرى كو

فی بزوتنه و پۆشنه گهری ب ئه گهری دارپشتنا ئایدیۆلۆژیایه کا نه ته وه یی و نیشتمانی و پیکه گهریدا نا پرۆسیسا پیکه فتنه جفاکی کورده واری و خه ونا وی وه کی چرایه ک بویه د ناف باخی تاریا تیا نا ئومیدی و په شبینیا جفاکی کوریدا (12).

هه چهنده ئه حمه دی خانی ب دامه زینه ری فی بزوتنه وی دهیته دانان و ب شیوه کی کورت ل سه رفی بابته تی ئاخفتیه (13)، به لی فه فی قادر ب شیوه کی هویتر و پوختر ل سه ر بابته و نافه رۆکا نه ته وه یی و نیشتمانی راوه ستیا یه و پشکه ک ژ هۆزانا خو بۆ فی مه به ستی ته رخانکریه، له و ما فه فی قادری هه مه وه ندی خودان تاییه تمه ندیه کا شو ره شگرتیه د میژویا ئه ده بیاتا کوریدا، ب رییا هۆزانن خو خزمه ته کا مه زن ب بزا فا پوونا کبیرییا کوردی گه هانده، ((که واته فه فی قادر جیا ناکرتیه وه له و بارودوخه کۆمه لایه تی و بیر یه ی (نالی) و (سالم) و (حاجی قادری کۆبی) ی تیا خولقا و، به ره مه می هه مان زرووفه که ئه و شاعیرانه و گه لی شاعیری تری

چون بی خه به ردار خیزا زمستان

هه رسه ک و بولغار، قهرم و کوردستان

قارص و بایه زید، به ند ئه ناضول

مه حکم که رد سه نگه به په لچ و سه هۆل

ئا کرئ شو ره پریژ، ئاکو شه خته به ند

قه ندیل و گودروون که رد به قه له ی قه ند

شاهۆ قایم که رد، هه ورامان مه حکم

ده ما وه ند چه نی بلووج که رد وه ته م

(د.ف.ق.ل: 721-722)

هۆزانقان ده فی پارچا هۆزانیدا ئاماژه ب گیانه کا نه ته وه یی و نیشتمانی و وه لاتپاریزیی دده ت و ب شیوه کی ئاشکه را نافی کوردستان و هنده ک ده قهرین کوردستانی وه کی (بایه زید، ئاکری، قه ندیل، هه ورامان) ی دئینیت، ئه قه ری ب راستی هه سه ته کا هویره به رامبه ری نه ته وه و وه لاتئ خو و نیشانا وه فداری و دلسۆزییا هۆزانقانه کو خه ما وی هه رده م گه لی وی و ئا خا وه لاتیه . هه ره و سا ده جه کی دی ب فی شیوه ی ده برپینی ژ وی بابته تی ده کت و دبیزیت:

تۆ سه د جار وه ی گه ور به حيله و ته زویر

جه به ند زه نجیر تورکان بیت ئه سپر

تۆ خو مه زانی تورک بی مه جازهن

جه نیک و جه به د بی ئیمتیا زهن!

(د.ف.ق.ل: 152)

ده فی پارچیدا فه فی قادری ده فی ب شیوه کی جیا وازتر و پوهنتر هه سه تا خویا نه ته وه یی بده ته دیارکرن، ئه و ری ب وی پیک کی کو ئاماژه دان ب نه ته و تورک وه کی دۆژمه کی سه سه ختی کورد و کوردستانی، چونکی تورک ب دريژاییا هه بونا کورد مژیلی ژنا فبرن و نه هیلانا نه ته و کوردی بوینه ب رییا فیل و پلانن خو یین

قوتا بخانه که ی ئه وانی هینایه به ره م)) (14)، بی گومان ((حاجی پیاویکی تیگه یشتوو بووه . ژۆرچاک ئه وه ی زانیوه که خزمه تگوزاری خه ک و پاریزگاری که له پووری نه ته وه بیمان بکات، بویه هه میشه خزمه تی زانین و نیشتمانی به ره وه ی کوردوه، گیان و مال و توانای خوی له پی ناوی کورده واری له پیکای نه ته وه ی کورد دا داناه، له م پوه شه وه پله ی دووه می دوی ئه حمه دی خانی گرتوه له بابته تی نه ته وه یی و نیشتمانی به ره ویدا)) (15).

فه فی قادری هه مه وه ند خرابییا وی بارودوخی ب چافی خو دیتیه، دویه ره کی و هه قریکیا میر و میرگه هین کوردی دنا ف کۆمه لا کورده وارییدا، دژایه تیکرن و شه ری عوسمانیان ل به رامبه ر میرگه هین کوردی و لاوازیون و ژنا فچونا ده سه لاتا کوردی د ئیخه ته ستویی عوسمانیان، هه ر ژیه ره ندی شیخ و ده ره به گین ده قهری دژایه تیا فه فی قادری کرین، کو نافبری بخۆ دگه له ک جهاندا ئاماژه ب وی چه ندی کریه و دبیزیت:

داگیر که رانه، هه ر به رده وامن ل سه ر کارئ خو بی خراپ و خو ل که سی ناکه ن خودان پشستی به رژه وه ندییا وان ب ده ست وان قه ده یین.

یان :

وه صیه تم ئیده ن جه لای خاص و عام

به تورکان هه رگیز مه و اچوون ئیسلام

(د.ف.ق.ل: 133)

ئه ف دیرا هۆزانی ژی دریژه پی ده ری هزا فه فی قادریه به رامبه ری عوسمانی (تورک) ان، به لی ل ل فی ری هۆزانقان هه تا راده کی لایه ن و پیکه کی نوی یا هه قریکیا تورکان دیارده کت ئه و ری ب رییا ئایینی ئیسلامیه، له و ما هۆزانقان وه سه ته تی ل گه لی خو ده کت کو چ جارا نه که قنه بن کاریگه رییا تورکان ب رییا ئیسلامه تییی، چونکی ئه و وه سا دبینیت تورکان ئیسلامی ب تنی وه ک چه که کی بۆ به نه برکرن و شه ر و ئاژاوه و تیکدانا گیانی به کپرییا گه لی کورد بکار دبینیت نه وه ک په یامه کا ئایینی، چونکی ئایینی ئیسلامی چ جارا ریکی ناده ته موسلمانان کو برایی خو بی موسلمان بکوژیت.

هۆزانن فه فی قادری هه مه وه ندی ب قوتا بخانه کا ئه ده بی ده یته هژماردن د ئه ده بی کوردییا خواریدا و ده یته نافکرن ب پۆشنه گهری یان قوتا بخانا ره وشه نبیری، کو ژ سیما یین هه ره گرنگی فی قوتا بخانی به ریخۆدانه میله ت و نه ته وه و نیشتمانه، قوتا بخانا شیعیری یا بابان هه قده م دگه ل فی قوتا بخانی ب هه لویست و باوه رییه کا موکم که فته ی بن کاریگه رییا هزرویری نه ته وه یین ئه حمه دی خانی و ته نانه ت ب گهرم و گوپتر ری ل سه ر فی بابته تی راوه ستیا، چونکی هۆزانن سه ر ب قوتا بخانا بابان ژلای ناف و نیشان و نافه رۆکیقه ری تاییه تن ب هزر و بیرن نه ته وه یی و بابه تین خو یین میژوی و نه ته وه یی و سیاسی و په خنه یی و جفاکی ب رییا

3- دقیت وەرگێڕ خۆ دویر بێخیت ژ وەرگێڕانا پهیقی بۆ پهیقی، چونکی ئەق وەرگێڕانه زیانی دگهینیته واتایا دهقی بخۆ و جوانیا دهربرینا دهقی.

4- دفت وەرگیر مفای ژ ګه لهک شیوهیین ئاخفتنن بهرنیاس وهرگیریت و بکه ته ریکه بو کاری خو.

5- دقیت وەرگړې ب پښا هه لېږاردن و داړشتنا په یقین گونجای کارتیځ کړنل ک ه سې به رامېر (گوهدار) ی بکته و سره نجا وی بؤ ده قمی سره رکیبا وەرگړنای رایک نشیت⁽¹⁷⁾ .

ل سەردەممى ھۆزائىنى مەدا ئايىنى ئىسلامى ئايىنى سەردەمى
نەتەوھەيىن پۆڭھەلاى بو و زمانى وى ئايىنى زى عەرەبى بو و
پەوشەنبىرىيا وى دەمى زى پەوشەنبىرىيەكا عەرەبى يا ئىسلامى بو
ئەڭ چەندە نە بىتنى ناڭ نەتەوا كورددا بەلاڧەبى ، بەلكو دناڧ
نەتەوھەيىن تورك و فارس زى ب ھەمان شىۋە بو ، ئەڧە زىدەبارى
وى چەندى زى كو ھۆزائىنى مە يىن كورد يىن سەردەمى كلاسكى
مەلا و ڧەقى بون و راستەوخو ل بن كارتىكرنا وى ئايىنى و زمانى
وى ئايىنى و زمانى نەتەوھەيىن دىتر بون وەكى تورك و فارس و ب
تايەت ڧارسى كو ئىك خىزانى زمانىنە دگەل زمانى كوردى و پتر
نيزىكى ئىك زىمانىن دى يىن پۆڭھەلاى ، ھەرچەندە ب ئەگەرى
ھەبونا ئىمپاتورىيەتا عوسمانى ل دەڧەرپن كوردستانى ب گشتى و
دەڧەرا ھۆزائىنى ب تايەتە زىمانى عەرەبى زمانى ڧەرمىي وى
دەسەلات و ئىمپاتورىيەتى بو ، بەلى ڧەقى قادرى ب شانازىڧە
بەرھەمىن ڧارسى بۆ سەر زمانى كوردى وەرگىزپايە و ب كارەكى باش
زى ل ڧەلەم دايە و چىدبىت ئەڭ چەندە زى ب ئەگەرى تىكەلى و
ھەڧالىنىيا وى بىت دگەل پەوشەنبىر و ھۆزائىن و ئەدىبىن پۆڭھەلاى
كورد ستانى يىن وى دەمى و وەك ھەڭ بونا زمانى كوردى و ڧارسى
بىت ، كەواتە ڧەقى قادر زمانى كوردى ب ڧاكتەرەكى گرنگ و پىرۆز
دانايە بۆ مان و ھەبونا كوردان و پشدىي ل سەر وى پىرۆزى دكەت
و بەردەوامى و مانا مللىتى ب زمانى وى مىللەتىڧە گرىددەت و
بىڭڭىت:

هه‌رحه‌ند بێ‌ چه‌ده‌ن سیه‌ر نه‌بی

هه م به فارسی، هه م به عه ره بی

جاهیلان کورد بیّ حەددو حیساب

نمہ کہن تہ فہیم فارسی کیتاب

هه ر ئیّد مه زانان (سید الانام)

نه بییه ن، ره سوول یه ریّ خاص و عام

وه چه یفم زانا زومره ی جاہیلان

قه‌در نه‌بیشان ته‌مام نه‌زانان

(د.ف.ق.ل: 62-63)

ل قُيرى ھۆزائغان وەرگيړانا بهرهمى ئەدەبى ژ زمانى فارسى بړ زمانى كوردى ب فەرتدبىنىت ژ وەرگيړانا بهرهمى ئەدەبى ژ زمانى

نافەرۆكه كا پووناكبرى و پهروه دهه ي دهر دېن، ههروه سا هۆزان
دبته په يامه ك و دهته ئارا سته كرن بۆ تاك يان خه لكى كورد ستانى
ب م به ستا تيگه هشتن و هشبيار كرنى ل ههر پويدهانه كه چاقه پيكرى،
هه رچه نده نافبرى د سهر ده مى ويدا دده ره يدا ميرن شينا بابان ل
سهر ته ختى ده سه لائى بوويه به لى هۆزانفانى ب دايالىكتا گورانى و
ب تايبه ت گوڤه را هه ورامى هۆزانين خو ڤه هاندينه، چونكى دوى
سهر ده ميда ب ره خ دايالىكتا نافه را ست كو زمانى فهرمى نفيسين و
خواندن بوو ل ده ڤ هۆزانفانان، ب پلا دووى دايالىكتا گورانى زمانى
ئه ده ب و ره وشه نبرى بووه ل ده ڤه رى.

3. کارتی کرنا ئەو پەوشا پەوشەنیری و نەتەوایی ل سەر
فەقی قادری هەمەوهندی و رەنگفەدانا وان دەوژانین ویدا

ئۇم دىيىن گىرگىتىن بابەتتەن پۇشنىگەرىيى دىناڧە رۇكا ھۆزانىن فەقى قادىرى ھەمە ۋەندىدا دىقان جەند خالىن ل خوارىدا دىارىگەين:

1.3. گرنگیدان ب زمانی کوردی و وەرگیڕان ژ زمانی فارسی
بۆ کوردی:

((دەكرى ۋەرگىپان بە يەكك لە شىۋە ھەرە كۆنەكانى پەيۋەندىيەكانى مۇۋەبزانىن، كە بە گىشتى لە راستى تىگەيشتن و دركى بەرامبەرى مۇۋەكان ئەنجام دراۋە))⁽¹⁶⁾، كۈل دەسپىكا ھەبونا مۇۋى ۋەرگىپان چ ۋەكى زانست و چ ۋەكى ھونەر ھەبويە بۆ بوراندنا ژيانى ۋ ب دەستفەئىنانا كەل و پەل و پىدقيايتىن ژيانى ۋ موكمكرنا پەيۋەندىن ئايىنى ۋ جفاكى و زانستى و ... ھتد، كەۋاتە ل فثىرى ۋەرگىپان ۋەكى زمانەكى ئاسايى رۆلى خۆ دبىنىت، ئەۋ رى دروستكرنا پەيۋەندى و پىك گھۇرپنا پېزانىنانە دناقبەرا مۇۋفاندنا دناۋ جفاكيدا، ئاشكەرايە ل پۇژئاۋا ۋ پۇژھەلاتى رى پەيدابون و سەرھەلدانا ئايىنن ئاسمانى و نە ئاسمانى رى كارتىكرنەك مەزن كرىە سەر بزاۋى ۋەرگىپاننى دناۋ مىللەتتەن جۇراۋجۇرپن جىھانى ، چۈنكى دەمى زمانەك دبىتە زمانى ئىك ژوان ئايىنان ، بى گومان دى بىتە زمانەكى پىرۋز و بەرز و بلند و جھى گرنگيدانا پەۋشەنبىر و پووناكبىران بويە و چەندىن بەرھەمىن ئەتەۋەيىن خۆيىن جۇراۋجۇر ۋەرگىپانە سەر ۋى زمانى ئايىنى، ئەۋ چەندە رى پىشتى شەھەرەزايەكا زۆر دەيت ، چۈنكى دقئت ۋەرگىپ ئەۋ تايىبەتمەندىن ل خوارى ل دەۋ ھەست:

(1- دفت وەرگير ب باشى د ناهه روکا دهقى و مه به سنا نفيسه رى ده قم بگه هت.

2- دقیت وەرگړې شارهزاييه کا باش و زور ههبيت د هردو زماناندا، مهبست پي ئو زمانى ژي وەرديگړيت و ئو زمانى کو دهقى پي وەرديگړيت، چونکي پيدفيه وەرگړې شارهزاييه کا باش د کلتوري هردو زماناندا ههبيت دا وەرگړپانه کا درست و زانستپانه ئه نعام ددهت.

لی دیسان دی بیژین ئو بوار و بیاڤ نه ل ئاستی پیدڤی دا بون، دهۆزانین ویدا هز و ڤیانا مرقوی بۆ مرقوی و ههستا مرقایه‌تیه‌تیه‌کا هویر ب ئاشکراییه‌ ده‌رده‌کته‌یت.

فه‌قی قادر زیده‌باری ئو ژیانا وی یا نه‌خۆش کو به‌هراپه‌تیه‌یا ژیانا خۆ ل سهر ده‌سته‌ی عوسمانی (تورک) ان د زیندانین که‌رکوک و میسل و به‌غدا ب سه‌ر بریه، به‌لی بی هیقی نه‌بویه ژ جفاکی خۆ، هه‌رده‌م دژی به‌ک نه‌گرتن و خیانته‌ و شه‌رو هه‌فرکیین نافخۆیین کوردان بویه و به‌روفاژی قی چه‌ندی هه‌ول دایه‌ گیا نه‌کی ئه‌کپیزی و به‌گرتنی دناڤه‌را تاکین کوردی و جفاکی کورده‌وایی و میر و میره‌هین کوردی چیکریه، هه‌روه‌سا داخوازا ژ کوردان کریه سهردانه‌چن و نه‌که‌فنه‌ بن بار و کارتیکرنا نه‌ریینی یا تورکین خویمنژ و دوژمنی سه‌رسه‌ختی کوردان، ئه‌ڤه‌چه‌نده‌ ده‌قی پارچا هۆزانا خواریدا دیاردبیت و دبیزیت:

ئهر (جوامیر) مه‌غروور، ئهر برا بی را
ئهر کاک (عه‌بدوللا عه‌زین) ناتابه‌
ئهر حاکم نه‌پرس، ئهر قوم نه‌شنه‌وا
ئهر په‌عه‌ په‌هه‌زن نه‌قه‌ه‌گ و غه‌لا
بی ته‌وفیق هه‌ق، بی یه‌د به‌یجا
چیش مه‌یو جه‌ ده‌ست یه‌ک فهرده‌ ته‌نها
(یوونس) وار جه‌ قوم ویم که‌رده‌م فیرار
بیم به‌ قووت حووت تورک ده‌ریاباز
فیرار بیم جه‌ قوم چون به‌ره‌ جه‌ گورگ
نه‌زانام جه‌ گورگ به‌ده‌ر مه‌بو تورک
(د.ف.ق.ل: 135-136)

ده‌قی پارچا هۆزانیده‌ فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ند باسی سه‌رده‌اچونا جامیره‌کی ب ناڤی (جووکل هه‌مه‌وه‌ندی) ی ده‌که‌ت کو ماوه‌کی هند ب ناڤ و ده‌نگ و پایه‌ به‌رز بو کو پۆم و عه‌جه‌می ژێ دترسیان، باسی بی پرس و رای و نه‌بونا گیانی به‌گرتویی و ناکوکی دناڤه‌را خزم و دۆست و که‌س و کارین وی ده‌که‌ت ئه‌ڤه‌ ژلایه‌کیڤه، ژلایه‌کی دیڤه‌ وه‌سا باسی وی جامیری ده‌که‌ت کوکاری دزی و جه‌رده‌یی و خیانته‌ و پیگریی ئه‌نجام دایه، هۆزانقان قی چه‌ندی ژێ دزڤرینیه‌ته‌ به‌ بۆ نه‌بونی و گرانیی و ئه‌و بارێ ئابوریی خراپ و ده‌ست وه‌ردانا عوسمانییان د کاروبارین نافخۆیی کوردستانی و لاوازرکنا ده‌سه‌لاتا کوردی و میره‌هین کوردی ل ده‌ڤه‌ری، له‌وما په‌خنه‌کا توند ژوێ دیاردا جفاکی و سیسته‌می ده‌سه‌لاتداریی دگریته‌، کو خزمه‌تا خه‌لکین ژار و به‌له‌نگاز ناکه‌ت.

3.3. هه‌لوێستا فه‌قی قادری به‌رامبه‌ری ده‌سه‌لاتا عوسمانی:
فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ندی هه‌ستا وی یا نه‌ته‌وه‌یی گه‌له‌ک به‌رز و بلند هه‌تا وی پێژی هه‌رده‌م دخه‌ما نه‌ته‌واخۆ و میڤویا وی و میر و ته‌خ و چین و هۆزین کورده‌واری و یه‌ک نه‌گرتنا واندا بویه،

عه‌ره‌بی بۆ زمانی کوردی هه‌رچه‌نده‌ زمانی فه‌رمیی ده‌وله‌تی ل سهر ده‌می وی زمانی عه‌ره‌بی بویه، به‌لی فه‌قی قادری شانازیی ب زمانی فارسی کریه و هه‌کی نزیکترین زمانی پۆژه‌ه‌لاتی ژ زمانی کوردی و ئه‌وی وه‌سا دیاردکر کو چیت ئه‌وه‌ مرقۆ تام و چیت ژ به‌ره‌مه‌ین هه‌ڤ زمانی خۆ وه‌ریگریته‌، داکو پتر مفاپی ژ با به‌تین وی به‌ره‌می وه‌ریگریته‌ و تیکه‌لی بابته‌ین وی ببیت.

چون فارسی بی په‌ند هه‌کیمان
به‌ له‌ف کوردی که‌رده‌م ته‌رجومان
سا چون من ئه‌صلم صینف ئه‌کراده‌ن
هه‌ر که‌س به‌ ئه‌مپال ویش خاگر شاده‌ن
(د.ف.ق.ل: 456)

فه‌قی قادر ده‌قی پارچا هۆزانیده‌ دبیزیت ژبه‌رکو (په‌ندی هه‌کیمان) فارسیه‌، من ژ فارسیی وه‌ریگریه‌ سه‌ر زمانی شیرینی کوردی، چونکی ئه‌ز بخۆ کوردم و هه‌می مرقۆ ب هه‌ڤ پشک و هه‌ڤ نه‌ته‌وه‌ و هه‌ڤ په‌ندی خۆ که‌یف خۆش و کامه‌رانه‌، ب قی په‌نگی فه‌قی قادر ب شیوه‌کی ساده‌ و ساکارانه‌ و ب پوهنی دیار ده‌که‌ت کو ژبه‌رکو زمانی کوردی و فارسی وه‌که‌ڤ و ئیک زمانن ئه‌و ژێ هندو ئه‌وروپییه‌، له‌وما فه‌قی قادر مافی ده‌ته‌ هه‌ر که‌سه‌کی کو ب به‌ره‌مه‌ین هه‌ڤ زمانی خۆ شادبیت.

هه‌روه‌سا د دیڤه‌کا دی یا هۆزانیده‌ ده‌می باسی (کاک ئه‌حه‌مه‌دی شیخ) ده‌که‌ت و دبیزیت:

ئو به‌ فارسی هه‌فتاد ئیستیفار
ته‌رجه‌مه‌ش که‌رده‌ن په‌ی ته‌سه‌یل کار
(د.ف.ق.ل: 33)

ده‌قی دیڤیده‌ ده‌می فه‌قی قادر پارانه‌وه‌ و نازیا هه‌زهره‌تی خچری ژ فارسیی وه‌ریگریه‌ سه‌ر زمانی کوردی، مه‌به‌سته‌اخۆ دیارده‌که‌ت کو ئه‌و ژێ ب سانا هه‌یکرنا وی نازییه‌، داکو مرقۆ ب ته‌مامی و ب درستی تی بگه‌هیت، چونکی هه‌ردو زمان وه‌که‌ڤن، هه‌روه‌سا قی وه‌ریگریانی ب کاره‌کی پیرۆز ددانیت و شانازیی ژێ پی ده‌که‌ت.

هه‌ژیه‌ بیژین فه‌قی قادر شه‌اره‌زاییه‌کا باش هه‌بویه د زمان و ئه‌ده‌بیاتا فارسی یا سه‌رده‌می خۆ و به‌رده‌وام ئاگاداری بزاڤ و چالاکیین هۆزانقان و نفیسه‌رین فارسیین سه‌رده‌می خۆ بویه و به‌ره‌مه‌ین وان خواندیه‌ و هه‌تا راده‌ه‌کی باش که‌فته‌یه‌ بن کارتیکرنا وان.

2.3. بابته‌ی جفاکی و په‌خنه‌گرتنا ده‌سه‌لاتی و لایه‌نگرین وی ده‌سه‌لاتی:

فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ندی وه‌ک هه‌ر مرقۆه‌کی دی ئاسایی ژیانا خویا پۆژانه‌ بوراندییه‌، هه‌رچه‌نده‌ ئه‌و ده‌می هۆزانقان تیڤا ژیا به‌ جفاکا کوردی جفاکه‌کا پاشغه‌مای بو، به‌لی ئه‌ڤه‌ نه‌ رامانا هندی ده‌ته‌ت کو ئیکجار بوار و بیافین باش دناڤ جفاکی کورده‌وارییا وی ده‌می نه‌بویه،

كورد هاتينه ئه نجام دان ، له واما توركان ب مرقايين پو رهش و خه جالته ل قه له م ددهت.

فهقي قادري هه مه وه ند په يوه ندى دناقبه را كورد و تورك وهكى په يوه ندى دناقبه را كه و و ئه لهوي د هژميريت و دبئزيت:

چون كه بك و بازنه ئونس كورد و تورك

مه كى جه سايه ي توركان بى بزورگ؟!

مه علومه ن جه لاي عاريفان كار

دوستي تورك و كورد نى يه ن پايه دار

(د.ف.ق.ل: 155)

د فئى هوزانيدا هوزانغان توركان وهكى ئه لهوي و كوردان زى وهكى كه وهكى ويته دكهت، كو كورد وهكى كه وهكى هه رده م نيچيره كي باش بوينه بو توركان و چه وافييه وه سا سه رده رى دگه ل كوردان كرينه، ب پامانه كا ديتر كورد هه رده م ل بن ده ستي توركان دابويه و تورك ب سه ر ده سلات و شيانين واندا زالبويه ل كوردستانى.

4.3. شيوازى هوزانى و داياليكتي گوران:

زمان باشترين كه ره سته دهرپرينى يه ل ده ف مرقايي و ب تاييه ت ل ده ف ره وشه نير و ئه دبىي قه، هوزان زى ب ئه گه رى هندى كو پتر بو هه ست و سوزى په يام وه رگرى ده يتته دارپتن و ده يتته نفيسين ، له واما پتر ب پيا جوړه زمانه كي هه ست دهرپري و اتادارقه كاريگه رپيا خو ل سه ر خوانده قانان دياردكهت ، هه روه سا زمان بو هوزانى وهكى جل و به رگه كييه و دببته ئه گه رى خه ملاندنا هوزانى، سه رنجا خوانده قاني بوخو رادكيشيت، ژبه رهندي زمان د فومى هوزانيدا گرنگيا خويا تاييه ت هه يه.

بى گومان هه تا راده كي ديتنا ئه ده بى يا شيوازى جياوازه ژ ديتنا زمانى يا شيوازى، چونكى شيوازگه رپيا ئه ده بى دكه فته بن بارى (هه ست و سوز و خه يال) يقه ، به لى شيوازى زمانى زمانى نفيسه رى ب گشتى دكهت و ئه و زمان زى ژ چين و ته خه كي جفاكي بو يا ديتر يان ژ ژييه ك و نقش و پيشه يه كي بو يا ديتر جياوازه د بكارنيانيدا، له واما گه له ك جاران خوانده قان ب پيا وان په يف و پرسته و ده سته واژه يين د به ره مى نفيسه رى دا ده يتته بكارنيان د زانيت كا ئه ف به ره مه يا كيژ نفيسه رپيه، كه واته د شيوازى زمانى دا فه كوله ر د ئه نجامى فه كوليندا خندا د شيت شيوازين جوراوجورين زمانى ده ستنيشان بكه ت(19).

هوزانين فه قى قادري ئاسايى وهكى هوزانين هوزانغان ديترين كلاسيكى يين ده فه را خوارپه ژلايى شيوازيغه ، چونكى پوخسارى هوزانى دخرمه تا نافه روكا هوزانيدايه و بى كو پيچه ك جياوازيى د ئيخيتته دناقبه را فه قى قادر و هوزانغان ديترين كلاسيكى يين فئى ده فه رى بكارنيانان كورديه كا په تببیه كو داياليكتا گوران، ئه فه زى بو وي چه ندى دزفريته فه كو ئه ف داياليكته هه قده م دگه ل زمانى عه ره بى د سه رده مى فه قى قادريدا وهكى زمانى ئه ده بى ل ده فه رى

دهوزانين خندا وهكى شاعير و سه ركرده كي خه باتكه ر و خه مخور و شوپره شگيرى كورد ده رده كه فته و خو تيكه لى وان پويديانان دكهت يين ب سه رى ميلله تي ويدا هاتينه، له واما هه لويسه تا فه قى قادري به رامبه رى ده سه لاتا عوسمانى (تورك) ، برپيتيه ژ دژايه تيكرن و په تكرنا ده سه لاتا عوسمانى ب هه ر شيوه كي بيت و وه سا دببنيته ده سه لاتا عوسمانى داگيركه ر و زورداره و گه لى كورد هاتيه ده سه ته سه ركرن ژلايى وي ده سه لاتيغه و دقيت كوردان خو بو شوپره ش و راپه رينه كا نه ته وه بى به ره ف بكه ن ژ پيخه مه ت ب ده سه ته ئينانا ئازادى و سه ربه خوييا زيانى و خو پزگاركرن ژبن ده ستي و زولمى عوسمانى (تورك) ان ، ئه فه وه ك كورده ك پق و كه رپين گه لى خو به رامبه رى عوسمانيان دياردكهت ، هه روه سا وهكى تاكه كه سه ك زى ((فه قى قادر پقيكي خه ستي له عوسمانى يه كان بووه . هه رچه ند ئه و به ناوى (تورك) ناويان ئه هينى، به لام مه به ستي ئه وانه، چونكه فه قى قادر موسولمانىكى راست و پاك بووه و له ئيسلامه تيدا پقى نه ته وه يه كه له نه ته وه يه كه به هيج جوړى نى يه و په وانى يه . پق ئه بى له زالم و سته مكار و كاريه ده سستانى له خوا نه ترس بى. ئه نجا فه قى قادر ئازار و جه زره به لى له سه ر ده ستي حوكمرانه عوسمانى يه كانا چه شتووه نه ك له سه ر ده ستي خه لكى رهش و پووتى توركا كه له ولايتى خويانا زيان و به دهرد و ئازارى خويانه وه تالونه ته وه))(18) و دبئزيت:

به دام و ته زوير ، به حيله و به فه ن

ها كه فتى نه دام توركى ئه هره مه ن

هه ر كه س به توركان بكه رو باوه ر

ئهمه ق ئه و كه سه ن جه من ئهمه ق ته ر!

(د.ف.ق.ل: 130)

ل فئري هوزانغان وه ك كورده ك دناخفيت، ژنه نجامى تاقيركناوى بخو و گه لى خو زى يين چه ند ساليين بورى بو دياربويه كو ميژو وه سا نيشان ددهت توركان چ ب سه رى كورد و ميرگه هين كوردي ئينايه و چه ندين جار دوه به ركه و ناكوكيين نافخويى دناقبه را كوردادا چيكرين و بى گوهدانه هندى كورد زى نه ته وه كا موسلمانان وهكى وان و ده مان دهمدا ئيسلامى چ جارا پيك نه دايه موسلمانى براى خويى موسلمان بكوزيت، له واما فه قى قادر سه رزه نشتا خو دكهت توركان ئه و سه ردا برين و داخوازا ژ خه لك و گه لى خو دكهت چ جاران پروپاگهنه يين توركان سه ردا نه چن

هه روه سا د ديره كا ديدا دبئزيت:

هه م كورد چه نى تورك بگيرؤ ئولفته

ئه لبه ت ويته ي تو مه مانق خه جله ت

(د.ف.ق.ل: 152)

دقئ دپري زى دا فه قى قادر ديمه نى زولم و سته مكارپيا توركان دداته دياركرن كو ل سه ر ده ستي حوكمرانين تورك دژى ميلله تي

هاتیه بکارئینان، چونکی فه‌قی قادری دایالیکتین زمانی کوردی ب کیمتر نه‌زانیه ژ گرنگییا زمانی کوردی و بتایبهت دایالیکتا گۆران وه‌کی پێک و پێبازه‌کا به‌رگری یا نه‌ته‌وه‌یی و نیشتمانی و سه‌لماندنا هه‌بونا نه‌ته‌وا کوردی دانایه، نافهری بخۆ ئاماژه ب وێ چه‌ندی ددهت و دبێژیت:

من هه‌م ته‌رجه‌مه‌ی ئه‌و پیر کامیل

به‌ له‌فظ (گۆران) که‌رده‌نم ته‌کمیل

(د.ف.ق.ل: 33)

دقی دێرا هۆزانیدا فه‌قی قادر ده‌می باسی کاک ئه‌حه‌دی شیخ ده‌کت و نزایی نه‌ته‌وه‌تی خجری ژ فارسییه وه‌رگێرايه سه‌ر زمانی کوردی یا دایالیکتا گۆران، کو دایالیکتا ئه‌ده‌بی ستانده‌رد بویه د سه‌رده‌می هۆزانفانیدا و نافهری وه‌ک دایالیکتا ئه‌ده‌بی گرنگی ددانیت، له‌وما وه‌رگێرانا خۆ ب پێیا قی دایالیکتی ئه‌نجام دایه، چونکی ئه‌ف دایالیکته پتر ژ دایالیکتین دیتری کوردی نیزیکی زمانی فارسیه ژلایی پێزمانی (مۆرفۆلۆجی و سینتاکسی) قه، داکو بشیت وه‌رگێرانا خۆ ب درستی و پاقری ئه‌نجام بدهت.

یان:

کیشانم ته‌صدیع په‌ری هه‌مده‌مان

که‌ردم ته‌رجه‌مه به‌ له‌فظ گۆران

(د.ف.ق.ل: 63)

دقی دێری ژ دا هۆزانفان ئاماژه ب وه‌رگێرانی ژ زمانی فارسی و عه‌ره‌بی بۆ زمانی کوردی یا دایالیکتا گۆران کره‌، دياره ئه‌فه ژ هه‌ر ژ ئه‌نجامی پێشکه‌فتن و زه‌نگینیا قی دایالیکتی بویه وه‌کی دایالیکته‌کا ئه‌ده‌بی یا وی سه‌رده‌می، که‌واته فه‌قی قادر ژیلی زمانی فارسی شاره‌زاییه‌کا باش د زمانی عه‌ره‌بیدا هه‌بویه، ئاشکه‌رایه ئه‌فه ژ ژبه‌رکو ل سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتا عوسمانی (تورک) ان زمانی فه‌رمیی ئه‌ده‌بی و ده‌وله‌تی، زمانی عه‌ره‌بی بویه، به‌لی پتر گرنگی ب زمانی فارسی و وه‌رگێرانی ژ زمانی فارسی بۆ زمانی کوردی و بتایبهت دایالیکتا گۆران دایه، ژبه‌رکو زمانی کوردی و فارسی دو زمانی وه‌که‌ه‌فن و ده‌که‌ه‌فنه چارچووقی ئیک خیزانا زمانی ئه‌و ژ هه‌ندو ئه‌وروپیه.

4. ئه‌نجام

1- بارووخی خراپ و دژوارا کورستانی ل سه‌رده‌می فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ندی ب ئه‌گه‌ری حوکمرانی عوسمانی (تورک) ان، کارتیکرناکه‌ مهن کره‌ سه‌ر هۆزانفان وی سه‌رده‌می ب گشتی و فه‌قی قادری ب تایبهتی و بویه ئه‌گه‌ری په‌نگه‌دانا وان بارووخان ده‌هۆزانیدا، فه‌قی قادر ژ وه‌کی هۆزانفانه‌کی هشیار ل ده‌فه‌ری رۆله‌کی سه‌ره‌کی گێرايه ده‌هاندنا په‌یاما خۆیا نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌یی.

2- فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ندی ئاشنا په‌تیاخۆ ده‌ل بزوتنه‌وا پۆشنگه‌رییا ئه‌وروپی په‌یدا کره‌ی، به‌لی نه‌ ب شیوه‌کی پاسته‌وخۆ، به‌لکو ب شیوه‌کی نه‌پاسته‌وخۆ و ب پێیا ئه‌ده‌بیاتا عوسمانی (تورک) ی، هه‌لگری په‌یاما نه‌ته‌وه‌ییا خانی بویه ل سه‌ر ده‌می قوتابخانا بابان ل ده‌فه‌را خواریدا.

3- پۆشنگه‌رییا فه‌قی قادری جیاوازییه ژ هۆزانفان کلاسیکیین دیتری ده‌فه‌را خوار و لایه‌ن گرنگییا زمانی کوردی و بزافا وه‌رگێرانا به‌ره‌می ژ زمانی فارسی بۆ زمانی کوردی و دژایه‌تیکرنا سیسته‌می ده‌سه‌لاتداری عوسمانی (تورک) و په‌خنه‌گرتن ژ هه‌نده‌ک بابه‌ت و بیافین جفاکی کورده‌واری و گرنگیان ب دایالیکتا گۆران وه‌کی دایالیکته‌کا ئه‌ده‌بی ژ گرنگترین کار و بزافین په‌وشه‌نبیرییا هۆزانفانی بو، ب تایبهت لایه‌نی زمانی، چونکی ل دیف بۆچونا فه‌قی قادری زمان ناسنامه و په‌مزا هه‌بونا هه‌ر میله‌ته‌کیه.

4- دژایه‌تیکرنا هۆزانفانی به‌رامبه‌ری تورکان نه‌بتنی ده‌برینه‌کا تاکه‌ که‌سی بو ژبه‌ر وان ئازار و ئه‌شکه‌ه‌جیین ب ده‌ستی تورکان دیتیه و چه‌ندین جار هاتیه زیندانکرنا، به‌لکو دیتنا نه‌ته‌وا کورده به‌رامبه‌ری وان.

5. په‌راویژ

1. مارف خه‌زنه‌دار، میژوی ئه‌ده‌بی کوردی- به‌رگی چواره‌م، چ1، بلاکراوه‌ی ده‌زگای ئاراس، هه‌ولێر، 2004، ل 183.
2. مه‌لا عبدالکریمی مدریس و فاتح عبدالکریم، کۆمه‌له‌ی شیعری فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ند، چاپخانه‌ی کۆپی زانیاری عێراق، به‌غدا، 1980، ل 24.
3. مارف خه‌زنه‌دار، میژوی ئه‌ده‌بی کوردی- به‌رگی چواره‌م، چ1، بلاکراوه‌ی ده‌زگای ئاراس، هه‌ولێر، 2004، ل 183.
4. هه‌مان ژێده‌ر، ل 198.
5. هه‌مان ژێده‌ر، ل 184.
6. هه‌مان ژێده‌ر، هه‌مان لاپه‌ره.
7. فازیله‌ کهریم ئه‌حه‌مد، میژوی بیری کوردی، له‌ بلاکراوه‌کانی مه‌که‌ته‌بی بیری و هۆشیاری ی.ن.ک، سلێمانی، 2005، ل 177.
8. مه‌لا عبدالکریمی مدریس و فاتح عبدالکریم، کۆمه‌له‌ی شیعری فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ند، چاپخانه‌ی کۆپی زانیاری عێراق، به‌غدا، 1980، ل 31.
9. بۆ پتر تیزانیان بنێره: أ- عه‌لاه‌دین سه‌جادی، میژوی ئه‌ده‌بی کوردی، چ2، چاپخانه‌ی معارف، به‌غدا، 1971، ل 355. ب- جمیل نصیف التکریتی، المذاهب الأدبية، دار شؤون الثقافة العامة، ط1، بغداد، ص 135.
10. مه‌لا عبدالکریمی مدریس و فاتح عبدالکریم، کۆمه‌له‌ی شیعری فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ند، چاپخانه‌ی کۆپی زانیاری عێراق، به‌غدا، 1980، ل 30.
11. هه‌مان ژێده‌ری به‌ری، هه‌مان لاپه‌ره.
12. عزالدین مصطفی رسول، الواقعية في الأدب الكردي، بيروت، 1966، ص 72.
13. په‌فقی حیلمی، شیعیر و ئه‌ده‌بیاتی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م، چ2، 1988، ل 44.
14. مه‌لا عبدالکریمی مدریس و فاتح عبدالکریم، کۆمه‌له‌ی شیعری فه‌قی قادری هه‌مه‌وه‌ند، چاپخانه‌ی کۆپی زانیاری عێراق، به‌غدا، 1980، ل 30.

عبدالوهاب خالد موسی، دهستیپهکه بۆ زمانقانییا پراکتیکی، چاپخانا پۆشنییری، وهزارهتی پۆشنییری و لاوان و بهرپوه بهرایهتی گشتی پۆژنامه نووسی و چاپ و بلاوکردنه وه، ههولێر، 2010.

علاهه دین سه جادی، میژووی ئه ده بی کوردی، چ 2، چاپخانا مهعارف، بهغدا، 1971.

فازیل کهرمه ئه حمهد، میژووی بیر کوردی، له بلاوکراوه کانی مه کته بی بیر و هۆشیاری ی.ن.ک، سلیمانی، 2005.

مارف خه زنه دار، میژووی ئه ده بی کوردی - بهرگی چوارهم، چ 1، بلاوکراوه ی ده زگای ئاراس، ههولێر، 2004.

محهمه دی مه لا کهرم، دوو بابته له باره ی بیر و شیعره ی حاجی قادری کۆبییه وه، ده زگای چاپ و بلاوکردنه وه ی ئاراس، ههولێر، 2008.

مه لا عبدالکریمی مدریس و فاتح عبدالکریم، کۆمه له ی شیعره ی فهقی قادری هه مه وه ند، چاپخانه ی کۆپی زانیاری عێراق، بهغدا، 1980.

2.6 ب زمانی عه ره بی:

جميل نصيف التكريتي، المذاهب الأدبية، دار شؤون الثقافة العامة، ط1، بغداد. عزالدین مصطفی رسول، الواقعية في الأدب الكردي، بیروت، 1966.

3.6 ب زمانی فارسی:

طاهرة صفارزاده، اصول و مبانی ترجمه، تهران، کتابفروشی خیام، 1363.

15. محهمه دی مه لا کهرم، دوو بابته له باره ی بیر و شیعره ی حاجی قادری کۆبییه وه، ده زگای چاپ و بلاوکردنه وه ی ئاراس، ههولێر، 2008، ل 76.

16. حوسین یه عقوبی، و: ئیسماعیل زارعی، زمان، و ده رگێران و په یوه ندیی کولتوره کان، چ 1، چاپخانه ی ده زگای ئاراس، ده زگای توێژینه وه و بلاوکردنه وه ی موکریان، ههولێر، 2007، ل 8.

17. طاهرة صفارزاده، اصول و مبانی ترجمه، تهران، کتابفروشی خیام، 1363، ص 4-10.

18. مه لا عبدالکریمی مدریس و فاتح عبدالکریم، کۆمه له ی شیعره ی فهقی قادری هه مه وه ند، چاپخانه ی کۆپی زانیاری عێراق، بهغدا، 1980، ل 32.

19. عبدالوهاب خالد موسی، دهستیپهکه بۆ زمانقانییا پراکتیکی، چاپخانا پۆشنییری، وهزارهتی پۆشنییری و لاوان و بهرپوه بهرایهتی گشتی پۆژنامه نووسی و چاپ و بلاوکردنه وه، ههولێر، 2010، ل 79.

6. ژێدهر

1.6 ب زمانی کوردی:

حوسین یه عقوبی، و: ئیسماعیل زارعی، زمان، و ده رگێران و په یوه ندیی کولتوره کان، چ 1، چاپخانه ی ده زگای ئاراس، ده زگای توێژینه وه و بلاوکردنه وه ی موکریان، ههولێر، 2007.

په فیک حیلمی، شیعر و ئه ده بیاتی کوردی، بهرگی یه کهم، چ 2، 1988.

التنوير الشاعر فقي قادر هموندي في الأدب الكردي

الملخص:

هذه الدراسة عن (التنوير الشاعر فقي قادر هموندي) في الأدب الكردي، فقد كان السبب الرئيسي في اختياره للدراسة هو شخصية الشاعر حيث كان ذا مقدرة كبيرة في ميدان الفكر القومي والوطني والثوري، هذا من جهة ومن جهة أخرى تنوع الحياة والواقع الذي كان يعيشه الشاعر في ذلك الوقت. تظهر أهمية هذه الدراسة في كونها دراسة عملية تاريخية تحليلية، فضلاً عن أنها ستكون دراسة مساعدة لكل باحث في المجال التنويري في الأدب الكردي بصورة عامة وفي مجال دراسة المستوى الثقافي للشاعر قادر هموندي بصورة خاصة.

الكلمات الدالة: التنوير، القومي، أدب، شعر، ظروف.

The Illuminations of Fage Qadir Hamawendy in Kurdish Literature

Abstract:

This research studies (the illuminations of fage qadir Hamawendy in Kurdish literature) as he had great abilities with regard to nationalistic and revolutionary thoughts, on the other hand, the variety and diversity that existed in his life during that time is also worth considering throughout this paper.

The importance of this paper lies in the fact that it is a practical, historical, and analytical paper. Likewise, this paper can benefit any researcher who has the desire to study the illuminations of Kurdish literature in general and to study the level of education of the poet fage qadir Hamawendy in particular.

keyword: Illumination, Nationalistic, Literature, Circumstances.